

वर्ष ३६ वे, एप्रिल २०२१ ते मार्च २०२२, जोड अंक १३८, १३९, १४० व १४१ वा

॥ जैन तत्त्वज्ञान विशेषांक ॥

॥ अंतरंग ॥

॥ भाग - १ ॥

१. जैन धर्म, संस्कृती आणि तत्त्वज्ञान
डॉ. जनार्दन वाघमारे / १
२. महावीरांचा अनेकांतवाद हे त्यांनी भारतीय संस्कृतीला दिलेलं
अविस्मरणीय योगदान
आ.ह. साळुंखे / २२
३. जैन धर्म - दर्शन आणि चिंतन
प्रा.डॉ. विमल अनिल बाफना / ३७
४. जैन तर्कशास्त्रामागील तात्त्विक भूमिका
डॉ. सुरेंद्र बारलिंगे / ५३
५. जैन तत्त्वज्ञानाचा परिचय
डॉ. पुरंदर चौगुले / ५९
६. जैन दर्शन तत्त्व परिचय
डॉ. उदय कुमठेकर / ८५
७. जैन दर्शनातील प्रमाणविचार : एक चिकित्सक अभ्यास
डॉ. मीनल कातरणीकर / ११०
८. Critique of Anekantavada as a Normative Doctrine
S.E. Bhelke / 124
९. स्याद्वाद : स्वरूप आणि मर्यादा
प्रदीप प्र. गोखले / १३५
१०. जैनांची तत्त्वमीमांसा
डॉ. वेदप्रकाश डोणगावकर / १४६

-
११. अनेकांत के आलोक में हिंसा-अहिंसा : पुरुषार्थसिद्ध्युपाय के विशेष संदर्भ में
जिनेश शेट / १६३
१२. जैन तत्त्वज्ञानातील 'बोध' संकल्पना, स्वरूप आणि प्रकार:
एक तुलनात्मक विश्लेषण
डॉ. राजेसाहेब मारडकर / १७५
१३. भगवान महावीरांची अ-कार त्रयी
प्राचार्य श्रीधर हेरवाडे / १८४
१४. अनेकांतवादाचे वैशिष्ट्य आणि महत्त्व
अॅड. सुरगोंडा नरसगोंडा पाराज / १८९
१५. जैन नीतिशास्त्र
डॉ. सुनीलदत्त गवरे / २०१
- ✓ १६. जैन नीतिशास्त्राचे सर्वसाधारण स्वरूप
प्रा.डॉ. रोहित गायकवाड / २१५
१७. जैन राजकीय विचार
प्रा.डॉ. अशोक चौसाळकर / २२३
१८. जैन धर्म व अर्थकारण
प्रा.डॉ. जे.एफ. पाटील / २३४
१९. आगम परंपरा
प्रा.डॉ. पुरंदर चौगुले / २४०
२०. जैन साहित्याचा उद्गम व विकास
डॉ. महावीर प्रभाचंद्र शास्त्री / २६०
२१. जैनाचार्यों का हिंदी भाषा और साहित्य में योगदान
डॉ. महावीर रामचंद्र साबळे / ३०४
२२. जैन धर्मातील पंथभेद/संघभेद आणि पोटभेद
डॉ. गोमटेश्वर पाटील / ३११
२३. जैन स्तोत्र परिचय
राजश्री राजन मोहाडीकर / ३२७
२४. जैनधर्माचे चोवीस कोहीनूर
प्रा.डॉ. सुवर्णा सूर्यवंशी / ३३१
-

२५. जैन धर्मच विश्वधर्म होईल!

प्रा. विजयकुमार बंडोबा ककडे / ३४२

२६. जैन आणि सेक्युलॅरिझम

संजय सोनवणी / ३५०

२७. भारतातील दुर्लक्षित धर्म : जैन धर्म

न्यायमूर्ती भालचंद्र वग्याणी / ३५७

२८. जैन व बौद्ध धर्मांमधील श्रावणी व भिखुणी

डॉ. अशोक राणा / ३६३

२९. जैन दृष्टीने स्त्रीस्वरूपाचे आकलन

डॉ. सुनील मो. राऊत / ३७१

३०. जैन संघ मूल्याधारित जीवन दृष्टिकोन

डॉ. प्रिया मं. वैद्य / ३८३

३१. जैन धर्मातील अहिंसावादी तत्त्वज्ञान आणि सद्यस्थिती

सूर्यकांत लक्कप्पा गायकवाड / ३९१

३२. महाराष्ट्रातील जैन आणि लिंगायत धर्मपरंपरा : एक चिंतन

डॉ. सूर्यकांत घुगरे / ३९८

३३. शिवकालीन महाराष्ट्रातील जैन समाज

प्राचार्य डॉ. गजकुमार शहा / ४०४

३४. प.पू. सिद्धान्त चक्रवर्ती आचार्यश्री विद्यानंद महाराज

श्रेणिक अन्नदाते / ४१७

३५. भगवान महावीरांचे विचार आणि कोरोनाची प्रासंगिकता

प्रा.डॉ. महावीर उदगीरकर / ४२२

■ भाग - २ ■

३६. प्रा. भालचंद्र महाराज कहाळेकर

प्रा.डॉ. शंभुनाथ कहाळेकर / ४२५

३७. महाराष्ट्र आणि गुजरातमधील स्वतंत्र आदिवासी राज्याच्या मागण्या

पांडुरंग भोये / ४२९

-
३८. न्यायमूर्ती : पी.बी. सावंत
अशोक चौसाळकर / ४४०
३९. न्या.पी.बी. सावंत : सामाजिक न्यायासाठी लढणारा योद्धा !
अरुण खोरे / ४४५
४०. कॉ.डॉ. विठ्ठल मोरे : डाव्या चळवळीच्या आसमंतातील
तेजस्वी तारा निखळला !
डॉ. अशोक ढवळे / ४४८
४१. कॉंग्रेस विठ्ठल मोरे : पुरोगामी डावा विचार निखळला
डॉ. ज्ञानदेव राजत / ४५५
४२. डॉ. विठ्ठल मोरे : एक समाज शिक्षक
विवेक सौताडेकर / ४६०
४३. प्राचार्य डॉ. विठ्ठल मोरे : क्रियाशील विचारवंत
डॉ. महेश मोटे / ४६४
४४. चळवळीचा मार्गदर्शक हरपला
डॉ. मारोती तेगमपुरे / ४६८
४५. पुरोगामी चळवळीचा वाघ काळाच्या पडद्याआड
सुरेखा खरे / ४७३
४६. मानवतेचे उपासक : प्रा. शाम आगळे सर
प्रा.डॉ. रामकृष्ण बदन / ४७५

□□□

जैन नीतिशास्त्राचे सर्वसाधारण स्वरूप

प्रा.डॉ. रोहित गायकवाड

हिंदू धर्म शास्त्रांच्या विरोधी भावनेतून जैन धर्म आणि जैन तत्त्वज्ञानाचा विकास झाला. जैन धर्माचा विकास इ.स. पूर्व ६ व्या शतकात झालेला आहे. जैन धर्माचे २४ तीर्थंकर होते. त्यातील पहिले वृषभदेव २३ वे पार्श्वनाथ व २४ वे वर्धमान महावीर हे होते. जैन धर्मात श्वेतांबर व दिगंबर हे दोन पंथ पाहावयांस मिळतात. जैन धर्माचा सर्वांत महत्त्वपूर्ण सिद्धांत अहिंसा हा आहे.

जैन धर्माचे २४ तीर्थंकर

(१) वृषभदेव (२) अजितनाथ (३) संभवनाथ (४) अभिनंदननाथ (५) सुमतिनाथ (६) पद्मप्रभू (७) सुपार्श्व (८) चंद्रप्रभू (९) सुविधिनाथ (१०) शीतलनाथ (११) श्रेयांस (१२) वासुपूज्य (१३) विमलनाथ (१४) अनंतनाथ (१५) धर्मनाथ (१६) शांतिनाथ (१७) कुन्थुनाथ (१८) अरहनाथ (१९) मल्लिनाथ (२०) मुनिसुव्रतनाथ (२१) नमिनाथ (२२) अरिष्टनेमी (२३) पार्श्वनाथ (२४) महावीर

वरीलपैकी काही महत्त्वाच्या तीर्थंकरांबद्दल माहिती पुढीलप्रमाणे -

(१) वृषभदेव (पहिले)

जैन धर्माचे पहिले तीर्थंकर वृषभदेव आहेत. त्यांचा जन्म आयोध्या येथे झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव नाभिराज व आईचे नाव मरुदेवी होते. वृषभदेवाचा नेमका काळ सांगता येणार नाही पण ते अति प्राचीन काळी म्हणजेच इ.स. पूर्व काळातील होते. त्यांचा उल्लेख श्रीमद्भगवद्गीतेत आलेला आहे. वृषभदेवाचे निर्वाण कैलास पर्वतावर झाले. त्यांच्या शरीराचा रंग सोनेरी असून त्यांचे चिन्ह बैल आहे.

(२) पार्श्वनाथ (२३ वे इ.स. पूर्व ८७७ ते ७७७)

पार्श्वनाथ हे काशी नरेश अश्वसेन व वामादेवी यांचे पुत्र होते. गोस्वामी तुलसीदास

यांनी ईश्वराच्या रूपात पार्श्वनाथाची पूजा केली. पार्श्वनाथांनी वयाच्या ३० व्या वर्षी वैराग्य पत्करलं. पार्श्वनाथ यांना सम्मेय पर्वतावर ज्ञान प्राप्त झाले. पार्श्वनाथांनी भिक्षूंना वस्त्र घालण्यास परवानगी दिली. पार्श्वनाथांच्या शरीराचा रंग निळा असून त्यांचे चिन्ह सर्प हे आहे.

(३) वर्धमान महावीर (२४ वे इ.स. पूर्व ५९९ ते ५२७)

महावीरांचा जन्म बिहार येथील कुंडग्राम येथे राजकुळात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव सिद्धार्थ व आईचे त्रिशला हे होते. महावीर स्वामींना कैवल्य प्राप्ती ऋजुपालिका नदीच्या काठावर झाली. महावीर स्वामींना निर्वाण साल वृक्षाखाली प्राप्त झाले. महावीरांच्या शरीराचा रंग पिवळा असून त्यांचे चिन्ह सिंह आहे.

जैन धर्मातील श्वेतांबर व दिगंबर पंथ

(१) श्वेतांबर पंथ

श्वेतांबर पंथीय जैनांचे मूळ धर्म ग्रंथ हे महावीरांची वचने आहेत असे ते मानतात. साधूने श्वेत वस्त्रे वापरण्यास श्वेतांबरांनी अनुमती दिली; तसेच श्वेतांबराच्या स्त्रीला स्त्री-जन्मातून मोक्ष अवस्था प्राप्त होणार नाही. तसेच केवळ ज्ञान प्राप्त झालेल्या पुरुषाने इतरांसारखे अन्नग्रहण करायचे नाही. या गोष्टी श्वेतांबर पंथाला मान्य नाहीत.

(२) दिगंबर पंथ

दिगंबर पंथीय जैन हे मूळ ग्रंथातील वचने ही महावीरांची नाहीत असे मानतात. साधूने वस्त्रांचा संपूर्ण त्याग केला पाहिजे. दिशा एवढेच त्यांचे आवरण राहिले पाहिजे. त्याचप्रमाणे स्त्रीला स्त्री-जन्मातून मोक्ष अवस्था प्राप्त होणार नाही. तसेच केवळ ज्ञान प्राप्त झालेल्या पुरुषाने इतरांसारखे अन्नग्रहण करायचे नाही. या गोष्टी श्वेतांबर पंथाला जशा मान्य नाहीत, त्याचप्रमाणे त्या दिगंबर पंथीयांना मान्य नाहीत.

जैनांची त्रिरत्ने

त्रिरत्ने ही जीवांना कर्मफळापासून मुक्त करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहेत. कर्मफळातून मुक्ती देऊन जीवांना मोक्ष प्राप्त करण्याच्या साधनाला त्रिरत्ने असे म्हणतात. उमास्वामी म्हणतात,

“सम्यक्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः ॥ तत्त्वार्थसूत्र-१-१”

सम्यक् दर्शन (श्रद्धा)

योग्य विश्वास यालाच सम्यक् दर्शन म्हणतात. सम्यक् दर्शनाची आठ तत्त्वे आहेत.

- (१) निशंकित - संशयापासून दूर राहणे.
- (२) निकाक्षित - सांसारिक सुखापासून दूर राहणे.
- (३) निर्विचिकित्सक - मोहापासून दूर राहणे.
- (४) अमूढ दृष्टी - वाम मार्गाचा अवलंब करू नये.
- (५) उपगूहन - अपूर्ण विश्वासाने विचलित होता कामा नये.
- (६) स्थितीकरण - चांगल्या व योग्य विश्वासावर अडून राहणे.
- (७) वात्सल्य - सर्वांसाठी प्रेम भावना ठेवावी.
- (८) प्रभावना - सम्यक्दर्शनात तीन प्रकारच्या अज्ञानापासून दूर राहण्यास सांगितले आहे.

(अ) लोकमूढ - अंधश्रद्धेला लोकमूढ म्हणतात.

(ब) देवमूढ - देवी-देवतांची भक्ती अस्वीकार केली आहे. यालाच देवमूढ म्हणतात.

(क) पाषांडमूढ - साधू-संतांच्या धोक्याना पाषांडमूढ म्हणतात.

तसेच सम्यक्दर्शनात पूजा, कुळ, जाती, बल, तप, शारीरिक अहंकार इ. पासून दूर राहण्यास सांगितले आहे.

सम्यक् ज्ञान

जैन शास्त्रात जीव व अजीव या दोन मूलतत्त्वांच्या पूर्ण ज्ञानालाच सम्यक्ज्ञान असे म्हणतात. हे ज्ञान संशयहीन आणि दोषरहित असावयास हवे. सम्यक्ज्ञान पाच प्रकारचे असते.

- (१) मती - इंद्रियांपासून मिळणाऱ्या ज्ञानास मती असे म्हणतात.
- (२) श्रुती - ऐकून मिळणाऱ्या ज्ञानास श्रुती म्हणतात.
- (३) अवधी - दूर ठेवलेल्या वस्तूचे होणारे दिव्य ज्ञान.
- (४) मनःपर्यय - इतरांच्या मनातील विचारांचे आपणांस होणारे ज्ञान.
- (५) केवल - पूर्ण ज्ञानास केवलज्ञान म्हणता येईल. हे ज्ञान परिव्राजकांना व निग्रंथ्यांना प्राप्त होते. आत्मा हा भौतिक तत्त्वापासून मुक्त होऊन सत्याचे दर्शन होते. हे सम्यक्ज्ञान आहे.

सम्यक् ज्ञानाची आठ अंगे आहेत.

- (१) ग्रंथ - शब्दाचा योग्य वापर झाला पाहिजे.
- (२) अर्थ - शब्दांचे अर्थ व वास्तविक ज्ञान एकच असले पाहिजे.
- (३) उभय - शब्द व अर्थ यांचे योग्य ज्ञान झाले पाहिजे.
- (४) काल - समय चक्राचे ज्ञान होणे आवश्यक आहे.
- (५) विनय - नम्रता असणे म्हणजे विनय होय.
- (६) सोपाधान - व्यवहाराच्या योग्य स्थितीला सोपाधान म्हणतात.
- (७) बहुमान - रुची व उत्साह असणे बहुमान होय.
- (८) अनीर्हव - ज्ञानाला न लपवणे हे अनीर्हव होय.

सम्यक्चारित्र

चांगल्या कार्याचे आचरण व वाईट कार्याचा त्याग हे सम्यक्चारित्र होय. सम्यक्चारित्राचे पालन मन, वचन व कर्माने होणे गरजेचे आहे. सम्यक्चारित्राच्या पालनाने जीव आपल्या कर्मापासून मुक्त होतो. मोक्ष प्राप्तीसाठी सम्यक्चारित्र आवश्यक आहे.

सम्यक्चारित्रासाठी १० प्रकारच्या धर्मांचे पालन आवश्यक आहे

- (१) उत्तम क्षमा (२) उत्तम मार्दव (कोमलता) (३) उत्तम सरलता (४) उत्तम शौच (पवित्रता) (५) उत्तम सत्य (६) उत्तम संयम (७) उत्तम तप (८) उत्तम त्याग (९) उत्तम अकीचन्य (१०) उत्तम ब्रह्मचर्य

जैन आचरण शास्त्रात आराम आणि सुखी जीवन जगणे अनुचित म्हणतात. त्यांना शेवटी २२ परिषद सहन करण्यास सांगितले जाते.

- (१) क्षुत (भूक) (२) पिपासा (तहान) (३) शीत (सर्दी) (४) दंशमशक (मच्छरे चावणे) (५) नग्नता (नंगापण) (६) अरती (दूषित वातावरण) (७) स्त्री (यौन संताप) (८) उष्ण (गर्मी) (९) चर्या (थकवा) (१०) निषधा (एका ठिकाणी बसणे) (११) शैथ्या (कठीण भूमीवर बसणे) (१२) आक्रोश (वाईट म्हणणे सहन करणे) (१३) वध (मारणे) (१४) याचना (मागणे) (१५) अलाभ (काही प्राप्त न करणे) (१६) रोग (आजारपण) (१७) तृण स्पर्श (काटे टोचणे) (१८) मळ (घाण) (१९) सत्कार (पुरस्कार, अपमान) (२०) प्रज्ञा (गुणांचा अनादर करणे) (२१) अज्ञान (मूर्खता) (२२) अदर्शन (सिद्धांतांवर अविश्वास)

त्याचप्रमाणे पाच प्रकारच्या समित्यांचे पालन आवश्यक आहे.

- (१) इर्या समिती - हिंसेपासून वाचण्यासाठी निश्चित मार्गाने जाणे.

- (२) भाषा समिती - नम्र आणि मधुर बोलणे.
- (३) एषणा समिती - योग्य ती भिक्षा घेणे.
- (४) आदान निक्षेपण समिती - वस्तू उचलताना किंवा ठेवताना सावधानीपूर्वक ठेवणे.
- (५) उत्सर्ग समिती - शूद्ध जागेवर जीव-जंतू नसलेल्या ठिकाणी मलमूत्र विसर्जन करणे.

त्याचप्रमाणे तीन प्रकारच्या गुप्तीदेखील सांगितल्या आहेत.

गुप्ती - गुप्ती म्हणजे स्वभावावर नियंत्रण ठेवणे.

- (१) कायगुप्ती - केवळ चांगलेच कर्म केले पाहिजे.
- (२) वाक्गुप्ती - चांगलेच बोलले पाहिजे.
- (३) मनोगुप्ती - मनात चांगलेच विचार आणले पाहिजेत.

जैनांची पंचमहाव्रते

जैनधर्मातील अनुयायांना पंचमहाव्रतांचे पालन आवश्यक आहे. बौद्ध दर्शनात यालाच पंचशील म्हणतात.

(१) अहिंसा

हिंसेचा त्याग म्हणजेच अहिंसा होय. प्रत्येक पदार्थात जीव राहत असतो. त्यामुळे कोणत्याही प्रकारच्या जीवाची हिंसा करू नये. अहिंसेचा भावात्मक अर्थ प्रत्येक जीवाबद्दल प्रेम भावना ठेवणे. याचे पालन मन, वचन व कर्माने करता येते. त्याचप्रमाणे अहिंसा पालनासाठी समित्यांचे पालन आवश्यक आहे.

(२) सत्य

नेहमी सत्य बोलावे व सत्याने वागावे. सत्याचे पालन पाच प्रकारे केले जाते.

- (अ) अनुबीम भाषी - विचारपूर्वक बोलणे.
- (ब) लोभपरिजाणती - लोभ झाल्यावर गप्प राहणे.
- (क) कोंह परिजाणती - क्रोध उत्पन्न झाल्यावर गप्प राहणे.
- (ड) हास परिजाणती - हास्य व व्यंगात्मक खोटे बोलू नये.
- (इ) भय परिजाणती - भीतीपोटी असत्य बोलू नये.

(३) अस्तेय

चोरी करू नये व न दिलेली वस्तू घेऊ नये म्हणजेच अस्तेय होय. यालादेखील पाच प्रकारचे नियम सांगितले आहेत.

- (अ) अनुमतीशिवाय कोणाच्याही घरात प्रवेश करू नये.

- (ब) गुरूच्या आज्ञेविना भिक्षेत मिळालेल्या अन्नाचे सेवन करू नये.
 (क) अनुमती मिळाल्यावरच इतरांच्या घरात राहावे.
 (ड) इतरांच्या घरात राहत असताना त्यांच्या वस्तूंचा उपयोग त्यांना विचारूनच केला पाहिजे.

(इ) इतरांच्या घरात राहत असताना प्रत्येक व्यक्तीच्या आदेशानेच राहावे.

(४) ब्रह्मचर्य

वासनेचा परित्याग म्हणजे ब्रह्मचर्य होय. जैन अनुयायांनी प्रत्येक प्रकारच्या वासनेचा त्याग केला पाहिजे. जैनांनी वासनेच्या त्यागासाठी काही उपदेश दिले आहेत.

(अ) कोणत्याही स्त्रीसोबत संभाषण करू नये.

(ब) कोणत्याही स्त्रीला पाहता कामा नये.

(क) नारी स्पर्शाची भावना मनात येता कामा नये.

(ड) शुद्ध व अल्प भोजन ग्रहण केले पाहिजे.

(इ) एकट्या राहणाऱ्या स्त्रीच्या घरी जाऊ नये.

(५) अपरिग्रह

या व्रतानुसार धन एकत्रित करू नये, कारण त्याने मोह व आसक्ती निर्माण होत असते.

अणुव्रत

गृहस्थांसाठी पंचमहाव्रतच थोडे शिथिल केले. त्यालाच अणुव्रत म्हणतात. पंचमहाव्रतांचे पालन करणे गृहस्थांसाठी अशक्य होते. त्यासाठी पंचमहाव्रताचे आंशिक रूपात पालन करणे म्हणजे अणुव्रत होय. अणुव्रते पाच प्रकारची असतात. (१) अहिंसा अणुव्रत (२) सत्य अणुव्रत (३) अस्तेय अणुव्रत (४) ब्रह्मचर्या अणुव्रत (५) अपरिग्रह अणुव्रत. या अणुव्रताच्या पालनासाठी चार आधार स्वीकारले आहेत.

(अ) मैत्री - सर्वासोबत मैत्रिपूर्वक वागणे.

(ब) प्रमोद - इतरांच्या उन्नतीने प्रसन्न होणे.

(क) कारुण्य - दुःखी व्यक्तीप्रति दयाभाव दाखवणे.

(ड) माध्यस्थ - दुष्ट व्यक्तींच्या बोलण्याकडे लक्ष न देणे.

पंचमहाव्रत व अणुव्रताच्या पालनासोबत शील व्रताचे पालन आवश्यक आहे.

शील व्रताचे दोन प्रकार आहेत.

(१) गुणव्रत (२) शिक्षा व्रत

गुणव्रताचे तीन प्रकार आहेत.

- (अ) दिग्व्रत - एका विशिष्ट दिशेत आपले कार्य करणे.
 (ब) देशव्रत - एका विशिष्ट क्षेत्रापर्यंत आपले कार्य सीमित ठेवणे.
 (क) अनर्थदंडव्रत - विनाकारण अपराध करू नये.

शिक्षाव्रताचे चार प्रकार आहेत.

- (अ) सामयिक - काळाचा काही भाग आपल्यासाठी विचारावर ठेवणे.
 (ब) प्रोशोधोपवास - महिन्यातील चार दिवस उपवास ठेवावा.
 (क) भोगोपभोग-प्रतिभोग-परिणाम - वस्तू आणि पदार्थांचा दैनिक उपभोग करू नये.
 (ड) अतिथी-संविभाग - अतिथीने जेवण केल्यानंतर आपण जेवावे.

जैन नीतिशास्त्रात मन व शरीर यांच्या शुद्धीवर अधिक भर दिला आहे. परंतु ते यज्ञ व कर्मकांडाचा विरोध करतात. बाह्य शुद्धीपेक्षा आंतरिक शुद्धतेला अधिक महत्त्व देतात. सच्चरित्र व सदाचार याचे प्रमुख आधार आहेत. कर्मांला महत्त्वपूर्ण मानले जाते. सत्कर्म करणारी व्यक्ती उच्च प्रतीची असते. सत्कर्मासाठी अठरा प्रकारच्या कर्मांचा त्याग केला पाहिजे.

- (१) हिंसा (२) असत्य (३) चोरी (४) मैथुन (५) परिग्रह (६) क्रोध (७) मान
 (८) माया (९) लोभ (१०) राग (११) द्वेष (१२) कलह (१३) दोषारोपण (१४) चुगली
 (१५) असंयम (१६) निंदा (१७) कपट (१८) मिथ्या

वरील सर्व पापांपासून मुक्त झाल्यावर जीव निर्वाण मार्गाकडे जातो. सत्कर्मासाठी ज्ञान आवश्यक आहे.

महावीरांनी मनुष्याचे तीन प्रकार सांगितले आहेत

- (१) अव्रती
 हे मनुष्य/जीव मोह व मायांमध्ये अडकून पडलेले असतात. मोहापासून ते विभक्त होऊ शकत नाहीत.
 (२) अणुव्रती
 हे मनुष्य काही प्रमाणात हिंसा व वाईट कर्मांपासून दूर असतात.
 (३) सर्वव्रती
 हे मनुष्य पूर्णतः अनासक्त व सच्चरित्र व सत्कर्मांचे पालन करणारे असतात.
 जैन संघात राहणाऱ्या भिक्षूंना पंच महाव्रताचे पालन आवश्यक आहे. भिक्षू अनुशासन, त्याग, सुनृत आणि अनासक्त जीवन व्यतित करतात. भिक्षूंना अठरा

प्रकारच्या कर्मापासून दूर राहावे लागते. (१) हिंसा (२) असत्य भाषण (३) संभोग (४) चोरी (५) रात्री जेवण (६) संपत्ती (७) जलशरीर-जीवपीडन (८) क्षितिशरीर-जीवपीडन (९) अग्निशरीर-जीवपीडन (१०) वनस्पती-जीवपीडन (११) वायुशरीर-जीवपीडन (१२) गृहस्थपात्रात जेवण (१३) जंगम-जीवपीडन (१४) वर्जित वस्तू (१५) अंथरूण गादी वर्ज्य (१६) बाज पलंगाचा उपयोग वर्ज्य (१७) अलंकार (१८) स्नान.

जैन धर्मीयांनी यात आचरणांचे पालन केले पाहिजे. मन, वचन व कर्माने शुद्ध असणे आवश्यक आहे. 'जैनांचे प्रमुख तत्त्व अहिंसा आहे. अहिंसेच्या पालनासाठी जैन चालताना कोणताही जीव मरणार नाही तसेच श्वसन, पाणी पिणे, मध सेवन करणे म्हणजेच कोणत्याही प्रकारची हिंसा करू नये.

संदर्भ :

१. भारतीय तत्त्वज्ञान खंड, ग.ना. जोशी
२. भारतीय तत्त्वज्ञान, श्रीनिवास दीक्षित
३. भारतीय तत्त्वज्ञान, पी.डी. चौधरी
४. नीतिशास्त्री : भारतीय एवम् पाश्चात्य, डॉ. सुनीलचंद्र मिश्र
५. NCERT (ए.ज.नॉ.), कुमार सुंदरम (उपकार प्रकाशन)
६. *Outlines of Jainism*, गोपालन एस.

डॉ. रोहित गायकवाड
मो. ९४२३७९११३७

□ □ □